

Estrangement Explored

פרשת ויחי תשפ"ג

12

¹² His sons did for him exactly as he had instructed them. ¹³ His sons carried him to the land of Canaan and they buried him in the cave of the Machpelah field, the field that Abraham had bought as a burial estate from Ephron the Hittite, facing Mamre. ¹⁴ Joseph returned to Egypt — he and his brothers, and all who had gone up with him to bury his father — after he buried his father.

¹⁵ Joseph's brothers perceived that their father was dead, and they said, "Perhaps Joseph will nurse hatred against us and then he will surely repay us all the evil that we did him." ¹⁶ So they instructed that Joseph be told, "Your father gave orders before his death,

16

Artscoil

Alternatively, Joseph knew that, with Jacob gone, there was a serious danger that Egyptian persecution could begin at any time, and that it could be provoked if the Egyptians suspected that the Jews were seeking power and influence. To prevent the Egyptians from harboring such suspicions, Joseph stopped inviting them to his palace (*Gur Aryeh*).

2

Raw Hirsch

even among the best of children, but as long as their parents are alive, the children, for the sake of the parents, avoid conflict.

After the parents have died, the bond is loosened; the children no longer meet so frequently. Without father and mother as focal point, the children grow apart. Here especially, it was only natural for this to happen. The brothers "saw," they could feel, that their father was gone. If someone whom I have wronged does not act especially friendly toward me, my sense of guilt will lead me to believe that he holds a grudge against me.

3

BEREISHIS MIDRASH RABBAH VAYECHI

Joseph's brothers had been present when Jacob had died and they had accompanied his body to the the burial in Canaan. In what sense was it now that they saw that their father was dead? And why did it lead them to suspect that Joseph would seek revenge against them? The Midrash explains:^[192]

R' Levi and R' Yitzchak disagreed regarding this matter. R' Levi said: The brothers saw that [Joseph] did not invite them to dine with him.^[193]

The Midrash interjects:

R' Tanchuma said: אמר רבי תנחומא: הוא לא נתקבץ אלא לשם שמים. In fact, [Joseph] was motivated only for the sake of Heaven.^[194]

He said to himself: In the past, my father would seat me above, i.e., closer to the head of the table than Judah — who is king among the brothers, and he would also seat me above Reuben — who is the firstborn. עקשיו אינו קרין

However, now, it would be improper for me to sit above them. — But [the brothers] did not say this, i.e., they did not interpret Joseph's actions in this fashion, rather, they said, "Perhaps Joseph will nurse hatred against us."^[195]

הטוב

פרשת ויחי

שמן

קכב 4

ברש"י, מה ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שולחנו והי' מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן, עכ"ל. ורש"י לא פירש, דלמה באמת כעת לא קרבן, ונאמרו בזה כמה טעמים. והנראה דאפשר לומר בפשיטות, דהנה הבכורה, כבר נתבאר לעיל, דנטלה מראובן ונתנה ליוסף ונתן לו שכם אחד על אחיו בהא דנמנו שני בניו בתוך השבטים, אבל מאידך גיסא הלא נאמר בברכת יהודה אתה יודך אחיך ולא יסור שבט מיהודה, וא"כ ניתן המלוכה ליהודה; וא"כ נעשה ליוסף הבעיא אם יש לו עדיין איזה נשיאות ומלכות ויהודה יהי' לעתיד לבוא, או דמוכר כבר עכשיו ליתן הנשיאות ליהודה, וע"ז איתא בספרים, דבגאולת ישראל לעתיד יהיו שני משיחים משיח בן יוסף דיבוא מקודם ויהרג, ואח"כ משיח בן דוד ינצח ויביא הגאולה האמיתית; וכן נראה מפשטות הגמרא (דסוכה). אלא דיש שפירשו דהרמב"ם חולק ע"ז ולא הביא הא דמשיח בן יוסף כלל וכלל לא.

בכל אופן לאחר מיתת יעקב נולד הספק תיכף. אלא דמ"מ מצד מלכות מצרים, עדיין שולט יוסף. אלא דחשש דמצד היהדות וברכת יעקב צריך לנהוג כבוד בנשיאות של יהודה. וכעין בעיית הגמרא בקדושין (ל"ג:) בנו והוא רבו אם צריך הוא לכבודו, או מכבדים זה את זה, ולא איפשטא. והביא הרא"ש, דמפורסם דמהר"ם רונטנבורג (רבו של הרא"ש) דלאחר שנתעלה בגדולה לא

וסופרים

ויחי

מפי ספרים

שיח Sa

הגלות אינו בא כי אם מחמת השנאה והפירוד

לימוד נפלא בענין האחדות איתא ב'מי השלוח', שכאן הראה השי"ת איך

היה אפשר להביא את השבטים בגלות

מצרים, והכל לא היה כי אם על ידי הפירוד

שהתחילו להיפרד, כי בעת שבני ישראל

באחדות לא יוכל לשלוט עליהם שום

אומה ולשון, וכשהיה יעקב אבינו בין

החיים לא היה ניכר ממנו מי הוא הגדול

שבשבטים כי לפעמים היה מקרב את זה

יותר ולפעמים את זה יותר, איזה שהיה

פניני חסידות

6

שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וזה ביקש יעקב אבינו לתקן בחייו, ולכן לא היה ניכר מי הוא הגדול שבשבטים.

36
ישר בעיניו באותו שעה, אך קודם לפטירתו בשעה שברכם ואמר ליהודה (כו, כט) "שתחוו לך בני אביך" אז הכירו כולם כי יהודה גבר באחיו, ולכן עכשיו לא ידע

למדנו מכאן עד כמה צריך לדון כל אדם לכף זכות, שהרי השבטים חשבו שהוא עושה זאת משום שיש בלבו שנאה עליהם, עד כדי כך שחשבו שהנה הולך הוא כעת לנקום בהם על כל מה שעשו לו, ולא ידעו שהוא להיפך ממש: כל כוונתו היתה רק לשם שמים, כדי להגן על כבונם, שעד

עכשיו כשאביו ציווהו, היה מחוייב משום כבוד אביו לעשות כך, אבל עכשיו לא רצה לעשות כך לאחיו, להתכבד בפניהם, ונמצא שרק את טובתם דרש!

ורואים אנו שזהירות כפולה ומכופלת נדרשת בזה, שהרי אפילו קדושים וטהורים כשבטי י-ה עדות לישראל, נכשלו בכך שלא דנו את יוסף לכף זכות, על אחת כמה וכמה ילמד מכאן כל אדם לדון את חבריו לכף זכות, ואפילו אם ברגע הראשון נראה לאדם הדבר כחובה, יחשוב פעם נוספת על הדבר, ואם יעשה כך, אולי יזכה לדון את חבריו לכף זכות, ויתחיל להבינו באמת.

כי אכן רוב המחלוקות בעולם נובעות רק מדברים כאלו, שאדם מדמיין לעצמו שכוונת חבריו במעשה שעשה היתה כזו, ועל זה הוא בונה תילי תילים של סברות, עד שמגיע למחלוקת עמו. והאמת היא שלא קרב זה אל זה כל הליילה, וחבירו לא התכוון לזה כלל. וכל אש המחלוקת שהתלקחה היתה רק משום שדן את חבריו לכף חובה, ובלא"ה לא היתה מחלוקת כלל.

כלל זה אמור הן בין אדם לחבירו והן בין איש לאשתו, שצריכים תמיד להיזהר מאוד לחפש, אפילו בנרות, את צד הזכות, ועל ידי זה ישררו השלום והאחזה בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו.

יוסף איך להתנהג, כי את מי יושיב בראש, ולכן לא קרא להם שיבואו אליו.

ואכן השבטים לא דנו את יוסף לכף זכות אלא אמרו שעושה זאת מחמת שנאה, ולכך נענשו להיות בגלות, וכמו כן ליוסף נחשב הדבר לחטא על אשר הניח להם מקום לטעות בו, כי באמת היה לו להתנהג שהוא ישב בראש מאחר שלעת עתה הוא מלך, ובלבו היה צריך לידע כי יהודה גדול ממנו, וזה גרם את הגלות דמאחר שהשבטים הקדושים טעו בו שמחמת שנאה הוא עושה כן, ונמצא בו שמץ של שנאה לעיני בני אדם ועייז לא היו באחדות אלא פירוד ביניהם, והפירוד מביא גלות.

ומפיים ה'מי שילוח' בזה הלשון: ועל זה צריך האדם להתפלל תמיד לפני השם יתברך שלא יבוא בדעתו לדון את חבריו לחוב, וגם שחבירו לא ידונו לחוב, כי על זה נענשו השבטים שעברו על שהיו צריכים לדונו לכף זכות.

ודברנו בעזיית קודם היר"ט של שבועות, מהעבודה הקדושה והמאירה של והיו הן את כל האדם לכף זכות, העבודה היקרה והנפלאה של נראה מעלת חברינו ולא חסרונם, לחיות עם המעלות שיש לכל יחיד ויחיד ולכל ציבור, ודברנו באריכות בזה כמה יסודות, ונחזור בקצרה, היסוד הראשון לדעת כי כל החסרונות שרואה בולתו הוא מחמת החסרונות שיש לו, ודרך זה אבינו שבשמים עושה עמו חסד ומגלה לו מה עליו לתקן, וכמו שאיתא מהבעש"ט, והנפחה"ח, והקאמרגער, והתולדות, והמאור עינים, והאפטער רב, ועוד הרבה צדיקים זי"ע, ולא רק שהחסרונות שרואה אצל השני הוא גילוי על החסרונות שלו, אלא יתר על כן אני אשם בזה שיש לו החסרון הזה, כי אם הייתי מתקן אצל עצמי את בחינת החסרון הזה, הוא לא היה חוטא, וזהו בחינת ולא תשא עליו חטא, אל תאשים את חברך בזה, אלא אם ראית בו חסרון דע כי אתה צריך לתקן את עצמך, ועל ידי זה יתוקן החסרון גם אצלו.

חיסוד השני, כי הדין לכף חוב, כל המחשבה ובעיקר ההרגשה של הזלזול כלפי השני בטעות יסודה, ובאמת יש בזה הרבה טעויות, אבל באופן כללי יש בזה גי' טעויות, הטעות הראשונה, אפילו לו יצוייר שהחסרון שרואה באמת הוא חסרון אמיתי אצל השני, אבל אין עליו תביעה, שהרי כל אחד יודע

גם כאן אנו פוגשים שוב בהלך המחשבה על פי הראיה האנושית. נראה היה לאחים שלאחר שמת יעקב אביהם, מפסיק יוסף לקרבן, ואף ראה ניצחת יש להם על כך, שהרי היו רגילים לסעוד עמו על שולחנו, ועתה, לאחר מות יעקב, פסק המנהג.

כך זה בעיני בשר. אולם חז"ל מלמדים אותנו מהי הסיבה האמתית להפסקה זו לזמנם לסעודה.

כך גם מתרגם יונתן בן עוזיאל, על הכתוב: "וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלקים אני ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב".

ומתרגם יונתן בן עוזיאל: ואתון חשבתון עלי מחשבין בישין דמא דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל מן בגלל דנטיר לכוון בבו הווא ומימרא דיי חשבא עלי לטבתא דאבא הווא מוטיב לי ברישא ומן קדם יקריה הוינא מקבל וכדון לית אנא מקבל בגין דאיזכי למתעבדא לן שיזבתא כיומא הדין לקיימא עם סגי מדבית יעקב.

ואתם חשבתם עלי מחשבות רעות שמה שלא הייתי מיסב עמכם לאכול משום ששומר לכם שנאה הוא, ומאמרו של יי חשבה עלי לטובה שאבא היה מושיב

לי בראש, ומפני כבודו הייתי מקבל ועתה אין אני מקבל בעבור שאזכה לעשות לנו הצלה כיום הזה לקיים עם גדול משל בית יעקב.

זאת הראיה האמתית.

ראיה אמתית של הדברים

מכאן עלינו לקחת לעצמנו מוסר גדול ולהתבונן בדבר לעומקו. מי יודע כמה מחלוקות ניתן היה למנוע בין איש ובין אחיו על ידי ראייה אמתית של הדברים. כמה מריבות, כמה שנאת חנם וכמה רוגז, עברה וזעם, ניתן היה למנוע על ידי הסתכלות נכונה תוך לימוד זכות האחד על חברו.

החסרונות שלו והיצרים שלו, ומודה להקב"ה בכל רגע שאף אחד אינו יודע החסרונות שלו, כי אם רגע אחד היו יודעים החסרונות שלו באמת, אף אחד לא היה רוצה לעמוד בד' אמותיו, אבל משתדל ורוצה ומבקש ומתחנן לאבינו שבשמים שיעזור לו לתקן החסרונות שיש לו, וכל אחד ואחד את עצמו דן לכף זכות שטו"ס הדור חלש, והכוחות חלשים וכדו', וא"כ הרי היצר אינו שווה בכל אדם, ולכל אחד יש הנטינות שלו, וכל אחד יכול ליקח לעצמו איזה חיסרון שיש לו, ובכל פעם שהיצר מפתח אותו לחשוב מחסרונות השני, יחשוב על החיסרון שיש לו, וממילא ידוננו לכף זכות, כי הרי עלי היצר נתן את כל הכוחות בחסרון זה, ואצל חברי נתן היצר את כל כוחותיו בנקודה אחרת,

ועוד צריך לזכור ולשנן דברי חז"ל הקדושים שבוערים בדבריהם הקדושים, לך לאומן שעשאני, כמו שר' צדוק היהולדות ועוד צדיקים זי"ע בוערים בדבריהם, הרי אבינו שבשמים עשה אותו כן עם החסרונות הללו, וכי יכולים לבוא בטענות ח"ו לאומן, ועוד כי כל הרגשת הזלזול באה מתוך המחשבה שאני לא הייתי נוהג כמוהו, אני לא הייתי עושה כזו עוולה, אני לא מדבר כך או לא עושה כך, אבל האמת היא וכי יהודי יכול לעשות לבדו איזה דבר, הרי רגע אחד שאין הקב"ה עוורו מיד ח"ו היצר מתגבר עליו, והכל הכל הוא רק בסייעתא דשמיא, ממילא כשמתעורר הרגשת החסרון על חבירו, אין כאן ח"ו מקום לזלזול בחבירו, אלא צריך להודות להשי"ת שהצילו מהחסרון הזה,

ולהתפלל על חבירו שה' יצילנו גם כן מהחסרון הזה, שהרי אני איני עושה כלום רק הכל הוא מאבי שבשמים.

וזה עכ"פ הטעות הראשונה שכל אחד יודע אצל עצמו שכשהיצר נלחם עמו אפילו לא בכל הכח, אפילו בחלק קטן מן הכח שלו, איזה פנים יש לנו אז, וממילא האיך אפשר לזלזל כך בחבירו.

12a
המעוות השניה שאפילו אם החסרון הוא אמיתי, אבל לגבי המעלות של היהודי הזה, יהודי של דור עקבתא דמשיחא, בדור האחרון הוא חביב מכל חביב, הוא יותר ממלאכים ושרפים, ומה רוצים מהחסרון הקטן הזה, וכמו שהשפ"א זי"ע מבאר והרי דן את כל האדם לכף זכות, ההסתכלות על יהודי צריך להיות באופן של "כל האדם" לראות את כל היהודי, עם כל מעלותיו העצומים, שלגביהן החסרון כמי שאינו, משל למה הדבר דומה לציור נפלא בהדר ויופי אשר כל רואיו מתפעלים מיפיו ותבניתו המדויקת, וכל המומחים הגדולים ביותר מהללים ומשבחים את האומנות הנפלאה והיופי של הציור, ובא אחד עם זכויות מגדלת ומנסה למצוא איזה נקודה קטנה שאינה מדויקת וכדו', וכי מישוה ישמע לו, הרי לא כך מביטים בתמונה, תמונה צריך לראות כל התמונה יחד, וזה נותן את ההרגשה של ההדר והיופי הנפלאים, וכן הוא

בענינו יהודי הוא כולו יופי וביחס לכל התמונה אין החיסרון הזה נחשב לכלום, כמו אולם מפואר שמנקים אותו וכולו נוצץ ומבריק ממש פלאי פלאים, ואם יבוא אחד ויאמר שמצא איזה פירור על הרצפה, וכי לזה הכוונה, הרי הכל נוצץ ונקי ומבריק, החיסרון הזה לגבי היהודי אינו נחשב לכלום.

3
המעוות השלישית היא שרובא דרובא מהמקרים שיהודי רואה חיסרון אצל חבירו זה אינו נכון, ומתברר שבכלל הוא

מעלה נפלאה, והמעשה הזה שעשה פעל ועשה נחת רוח למעלה בלי שיעור וסוף, ורק שלי היה חסר איזה פרטים בהעובדא, והקושיא מעיקרא ליתא.

ג
אחד האופנים שעל ידם יהודי יכול לעלות ולהתעלות בעבודה של דן לכף זכות הוא להתדבק במידת הטוב לראות ולהרגיש בכל דבר את נקודת הטוב שבו.

ועתה נשתדל לדבר עוד איזה נקודה בעבודה של דן לכף זכות, ודברנו בזה כבר כמ"פ, חז"ל הקדושים גילו לנו, שאבינו שבשמים מתגלה אלינו על ידי מידות ושמות, שמות הקדושים ומידות, ז' מידות י"ג מידות, והוא יתברך רוצה שנתדבק במידותיו, וננהיג עצמינו בדרכיו, וכמו שאיתא במגלה עמוקות על לשון חז"ל על י"ג מידות של רחמים כל זמן שיהיו "עושיין" לפני כסדר הזה והלכת בדרכיו, אחד מהמידות והשמות שאנו מכנים הוא מידת ה"טוב" הודו לה' כי טוב, טוב ה' לכל, טוב ה' ויחיל, המלך הטוב והמטיב, ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו, ועוד הרבה

פעמים מזכירים כסדר בתפלתנו ובברכותינו את מידת טובו יתברך, יהודי צריך להתדבק במידת הטוב של אבינו שבשמים, שהטובה חשפע ממנו להיות א לעכטיגע פריילאכע זיסע געשמאקער איד, לראות את הטוב בכל דבר, בכל מצב, בכל מקום, בכל זמן לראות את הצד הטוב את היפה, ולא ח"ו להיות יהודי מר, נאנח, שרואה שחורות וכל העולם חשוך, והאנשים הם חשוכים, היצר נותן לאדם כעין טונקלע ברילן [משקפים כהות], שמשחירים לאדם את כל העולם, הקרובים והרחוקים, הידיים, וסתם כל העולם וכל מה שעובר בו, כל המצבים והזמנים, הכל חשוך ושחור ומר ח"ו, אבינו שבשמים רוצה שיהודי יחיה כסדר באופן של דרכיה דרכי נעם, שיהיה כולו מחמדים וחכו ממתקים, לחיות

עם נעם ה' אלוקינו, קודם כל מצוה, אנו חוזרים ומשננים לעצמינו, והי נעם ה' עלינו שכל עבודת ה', וכל החיים של תורה ומצוות יהיו מתוך נעימות ועריבות.

וזה היה אחד מהנקודות שהיו זוכים לה בבית המקדש, שהרי אחד משמותיו של בית המקדש הוא ה"טוב" והלבנון, מקום שבו יהודי זכה לראות את כל העולם מתוך ההכרה וההרגשה שהכל טוב ונפלא הכל לכן דן ונקי.

Of all the episodes discussed in *Sefer Bereishis*, Yosef's is surely related at the greatest length and is the most detailed. The story of his dreams, his conflict with his brothers, his slavery and imprisonment, his rise to power, and the reuniting of his family span the course of four *parshiyos*, almost one third of the *Sefer*. In contrast, the lives of the *Avos* themselves are described in far less detail.

Surely, this is because Yosef's story has the greatest relevance to our own lives. It was the senseless hatred between the brothers that ultimately led to their descent into Egypt, where their children were enslaved and tortured for hundreds of years. Many generations later, punishment was again exacted, when R' Akiva and nine fellow Tannaim were executed by the Romans, to atone for the sin of the ten brothers, who sold Yosef into slavery. Although we cannot claim to understand the depth of Hashem's judgment, or His ultimate plan for His nation, it is quite clear that the direct cause of our suffering, both now and throughout our history, is the unjustifiable strife and bickering among us.

We conclude *Sefer Bereishis*, and the narrative of the lives of the *Avos*, with this one crucial message, which calls out to each and every one of us. The senseless bickering among us is the cause of our troubles. Only by bridging the gaps between our hearts can we hope to be redeemed, may it be soon and in our days.

16
Rashi writes that prior to Yaakov's death, Yosef used to invite his brothers to dine with him; however, he ceased to do so after Yaakov's death. This change caused the brothers to perceive that their father was dead. This presents us with a twofold difficulty: First, how did the lack of Yosef's hospitality cause the brothers to perceive Yaakov's death? And, second, why did Yosef stop inviting his brothers?

Unlike Yaakov and his children, who lived away from Egyptian society in the land of Goshen, Yosef was the country's ruler, and he resided in Egypt itself. When the brothers dined with Yosef, they had to leave their safe haven in Goshen and venture forth into the spiritual dangers of Egypt. However, as long as Yaakov lived, the brothers were unaffected by the spiritual decay of Egypt. Yaakov's death left the brothers without a protective shield, and Yosef did not want to put them in spiritually dangerous circumstances; he therefore ceased to invite them to Egypt. He himself, however, had already lived for twenty-two years in Egypt without the safeguard of Yaakov and had established for himself a protective guard against the surrounding influences. His brothers, however, had not, and he could not put them in spiritual danger. Yosef's ceasing to invite his brothers caused them to "perceive Yaakov's death"; i.e., it caused them to realize his absence to a greater extent.

17 With Hearts Full of Faith - R. Salomon

Let us listen to the words of the Rambam (*Mishneh Torah, Hilchos Dei'os 6:1*), "It is human nature to be influenced in one's views and actions by one's associates and friends and to adopt the customs of the people in one's country. Therefore, a person must attach himself to righteous people and always live among scholars in order to learn from their deeds. A person must also distance himself from evildoers who walk in darkness in order to avoid learning from their deeds ... Should he find himself in a country whose customs are bad and whose people do not follow the right way, he should move to a place of righteous people who behave properly. If all the countries he has visited or knows by reputation behave improperly, as is the case in our times, or if war or pestilence prevents him from traveling abroad, he should withdraw into his own privacy ... If the people are so evil and sinful that they do not allow him to remain in the country unless he joins the rest of society and adopts their evil practices, he should go dwell in caves, among the thorns or in the wilderness, but he should not behave as the sinful do ..."

8 The Rambam makes a strong statement. This is human nature. It is the way a person is created. It is normal and to be expected

that a person will tend to behave as his friends do and as is common in the environment of the country in which he lives. Therefore, a person must always make sure to live among the righteous and avoid the sinful. In the very first psalm, King David praises the person who avoids the evil, the sinful and the mockers.

Let us take a closer look at the introductory words of the Rambam. "It is human nature to be influenced in one's views and actions by one's associates and friends and to adopt the customs of the people in one's country." It seems to me that the Rambam makes two distinct statements here, that he identifies two distinct sources of influence. One, a person is influenced by associates and friends. Two, a person is influenced by the environment in his country.

It seems that if a person finds himself "in a country" with a harmful environment, he will resist its influence if his "associates and friends" are strong in their Yiddishkeit, even if they live far

away. The only way to counteract the negative influence of his surroundings is to maintain a positive influence through associates and friends.

19
Every week, when the magnificent spiritual experience we call Shabbos comes to an end, we greet the new week with a solemn statement. We bless and express our gratitude to the Ribono Shel Olam Who "separates the holy from the secular, the light from the darkness, the Jewish people from the nations of the world." We know that to keep ourselves pure and holy we must make a clear separation between our own society and the decadent cultures of the gentile nations.

The Beis Halevi draws a comparison among these three separations. We can see plainly that the separation between light and darkness is demarcated by twilight, which is the closest light and darkness can ever come to each other. There are also similar lines of demarcation between the holy and the secular, between the Jewish people and the nations of the world. Just as it is impossible for light and darkness to be fully together, so too is it impossible for the holy and the secular, the Jewish people and the secular world, to be fully together. There is a line, a margin that simply cannot be crossed. That is how the Ribono Shel Olam designed the world.

Should anyone attempt to cross these lines of demarcation, the Beis Halevi concludes, and try to come close to the gentile nations and participate fully in their culture, the gentiles themselves will push him away. The space of separation is unbridgeable.

From painful knowledge, we know that this is true. Our history has shown very clearly that the separation between light and darkness, between the Jewish people and the gentile culture is always there, whether we establish it for ourselves or whether the gentiles force it upon us. It is inescapable.

The challenge of our generation is to enjoy the blessings the Ribono Shel Olam has granted us without losing sight of that critical line of separation. It is far better that we establish it ourselves on our own terms than to have the gentiles do it for us, not so gently.

20
 Not long ago, someone told me, with quite a bit of pride, that he took his family to Orlando on Chol Hamoed Sukkos. "We had a *sukkah*. There were *minyanim* and even a Daf Yomi *shiur*. There were hundreds of *frum* Jews there — many of them *bnei Torah!*"

Many *bnei Torah*? If that is so, then I must be mistaken in my definition of *bnei Torah!* While it is certainly important to make Chol Hamoed an enjoyable and memorable experience for the children, is it necessary to make faraway amusement parks the focus of this experience? Will a Chol Hamoed spent in this fashion enhance the children's overall appreciation for the Yamim Tovim? And I'm not even talking about all the questionable aspects of going to such places. What happened to the time-honored traditions of sharing the Yom Tov joys with grandparents and other family, perhaps even visiting *gedolim* — and taking the children to a park for a few hours? Why shouldn't the children come away from a Chol Hamoed with a little inspiration?

What have we come to? Where have we lost the separation between the holy and the secular, between the Jewish people and the rest of the world?

להעלות על הדעת, שהנה ייצאו יהודים מארץ מצרים ויתחילו במצעד על פני משעולי הדורות והנצח, בלי שיחא עמם ארונו של יוסף, הדמות המזהירה, שחיה הראשון אשר הראה את הפלא הגדול של מסירות נפש ליהדות הן בעיניו ובצער כעבד נדכא, והו מתוך אושר כמושל ומנהיג. אילמלא לא היה יוסף, אי אפשר היה ליהודים לעבור על פני מאות השנים של שיעבוד בארץ זרה ונכריה! "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" -

במחיצתו. "כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם".

ומי היה משה! הוא היה נכדו של לוי - מתנגדו הגדול של יוסף ומי שלעג יותר מהאחרים ליוסף ולחלומותיו. במעשהו של נכדו הודח לוי עצמו בטעותו - יוסף הוא משכמו ומעלה. צריך לכרוע ברכ לו, משום שהכל צריכים להודות לו - לא רק על עזרתו הגשמית בשנות הרעב הגדול אלא גם על הנהגתו הרוחנית: "ויוסף היה במצרים - הוא יוסף בצדקתו". אילמלא הוא, לא היה מתקיים כל המעשה המופלא של יציאת מצרים.

לב טהור

ונראה לבאר ע"פ מ"ש"כ המשך חכמה (לו, כד) דהנה קי"ל שאין מברכין ברכת "שעשה לי נס במקום הזה", רק על נס היוצא מגדר הטבע. וא"כ לא היה יוסף יכול לברך ברכה זו על כל השתלשלות הדברים המופלאה שארעה עמו מאז שזרקוהו לבור ונמכר לעבד עד שנעשה מושל בכל ארץ מצרים. אלא שלדעת ר' תנחום בשבת (כב.) ושהוא רבי תנחומא מן המדרש כנודע, הא דכתיב "והבור רץ אין בו מים", בא ללמדנו שיש בו נחשים ועקרבים, וההצלה מן הנחשים והעקרבים היתה נס היוצא מגדר הטבע. ועל כן כשעבר יוסף על פני הבור בירך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה" (ברכות נד.), ונתכוין בברכה זו לברך גם על כל הנסים הטבעיים שנעשו עמו עד הנה. עכ"ל.

34 והנה, מאז שהושלך יוסף לבור וניצל ועד מעשה זה עברו שלשים ותשע שנים. בדרכו של עולם, לאחר זמן כה רב, אף שזוכרים את גוף המעשה, אבל כבר לא מרגישים אותו, לא מרגישים את הרגשת הסכנה, את הפחד הגדול שהיה בשעת מעשה, ואת ההצלה וניסיה. לדוגמא, כאשר ליסטים מתנפלים על אדם ומבקשים להרוגו, עמדו כבר לפגוע בו בכלי זיין שבידם, ולפתע התרחש נס והוא ניצל מידם. כאשר יברך אדם זה ברכת הודאה מיד לאחר המעשה, הוא עדיין מרגיש את הסכנה, מרגיש גם את הנס שקרה לו, וממילא מברך הוא את ברכתו כראוי. אבל לאחר שיחלפו עשר שנים, כשיעמוד ויברך ברכת הודאה על הנס שאירע לו, תהיה הברכה בצורה אחרת, ללא אותם רגשות של שעת מעשה.

לא כך היה אצל יוסף. כאשר עמד יוסף לאחר שלשים ותשע שנה ליד הבור ובירך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה" חי יוסף את המאורע מחדש! הוא תיאר לעצמו כיצד הוא מושלך עכשיו אל הבור, הנה הנחשים והעקרבים עומדים לנשוך אותו, ויוסף מחוויר מפחד! בתחושה זאת אפשר לברך ברכת הודאה כראוי!

כאשר ראו האחים את יוסף בשעת הברכה, הם ראו כיצד הוא חי מחדש את המעשה! כאילו שכעת הוא מושלך שוב אל הבור, ויוצא ממנו! וכשראו זאת - נבהלו, עד כעת חשבו שהענין נשכח ממנו, אבל כעת ראוי שמעשה זה עדיין חי בקרבן.

ומזה נלמוד לדידן, כיצד עלינו לברך ברכות. אדם קם בבוקר ומברך ברכה, למשל, ברכת התורה, כשהוא עדיין ישן למחצה וחוטף כמה מילים, האם זוהי ברכה? וכי כך נותנים הודאה להקב"ה על כלי חמדתו שנתן לנו? העולה לתורה ומברך לפניו "אשר בחר בנו" ואחריה "אשר נתן לנו", ואומר את הדברים בשויון נפש, רק שפתיו

* כיוצא בזה עלינו לנהוג בכל ברכה וברכה, להרגיש את גודל צרכנו לענינה של ברכה זו, להרגיש את גודל החסד וההטבה שעושה עמנו הקב"ה בענינה של כל ברכה, להתאמץ ולהתבונן בגודל חיוב הכרת הטוב המוטל עלינו, יעזור ה' שנוזה לעבוד לפניו כראוי, להתפלל ולברך הברכות מתוך הרגשה אמיתית.

Rote The Prophet Yeshayahu protests this, when he says, **Mitzvos** "Their fear of Me was like a human command performed by rote."⁶ Yeshayahu's protest is not just over the fact that people perform mitzvos by rote. He says, "Their fear of Me." He is talking about their *yiras Shamayim*! Even a person's fear of Heaven can be by rote. It can be out of habit, without thought.

Our perception of Hashem, of the siddur and the Chumash, is that of a five-year-old-child. This is indeed "those who are far." It is serving Hashem from a distance of thirty years, from the time we first came to know Him. Only someone who "recently drew close to Hashem," who just now renewed himself, is among "those who are close."

Here are some more examples: Every Shabbos we recite the Nishmas prayer. If we would pay careful attention to the words we are saying, we would be filled with inner excitement.

The Chafetz Chaim once asked someone if he noticed that in

"מה ראו עתה שפחדו אלא שראו בעת שחזרו מקבורת אביהם שהלך יוסף לבור על אותו הבור שהשליכוהו אחיו בתוכו ובירך עליו כמו שחייב לברך על מקום שנעשה לו נס ברוך המקום שנעשה לי נס במקום הזה ושלא קרב לשולחנו משמת יעקב" (תנחומא ויחי י"ז)

היה הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר תמה, מאחר שהלכה פסוקה היא שאם אדם עובר ליד מקום שנעשה לו נס צריך לברך, א"כ מה מקום יש לחשוש שהוא שומר להם טינא בלבן, הלא בסך הכל קיים את צוין השי"ת בתורתו?

אלא האחים הכירו את אחיהם היטב, וידעו שכאשר הינו עומד לברך ברכה של הודאה בשם ומלכות, הוא יחזור בעיני רוחו לנס שהיה לו, כדי לחיות מחדש את הצרה הנוראה שהיה שרוי בה, ומתוך כך להודות בלב שלם על הנס שנעשה איתו. כיון שכך, חשש שמא יתעורר מחדש בליבו כל מה שחש בזמן שהושלך לבור ובזמן שנמכר לישמעאלים ומזה חששו.

מזמור לתודה עמ' קע"ח

דברי בעלי התוספות צריכים ביאור: מנין להם לאחים, שהשנאה עדיין טמונה בלבו של יוסף, מכח ברכתו של יוסף כשעבר על הבור? הרי יוסף נהג כדין, אדם המזדמן למקום שנעשה לו נס עליו לברך ברכה זו. איזו ראייה יש מכאן שעדיין שונא הוא את אחיו?

אולם, מדברי בעלי התוספות נלמד, מהי ברכת הודאה, וכיצד צריך אדם לברך ברכה! המברך ברכה לפני רבונו של עולם - מודה לו על החסד הגדול שעשה עמו - עליו לחוש באמת את הטובה הגדולה שעשה לו הקב"ה, אם לא יחוש אין כאן אלא "מצות אנשים מלומדה".

the *Hatov veHameitiv* blessing of *Birkas HaMazon*, we are asking for no less than fifteen different things.

Are we aware of what we are saying? It goes like this: "May He bestow upon us forever, for grace (1), for kindness (2) and for mercy (3), for relief (4), rescue (5) and success (6), blessing (7) — the word *berachah* stems from the word *bereichah*, "pool," denoting abundance) and salvation (8), consolation (9), subsistence (10) and livelihood (11 — even if a person has a subsistence, he does not necessarily have the means for his own livelihood), and mercy (12) and life (13) and peace (14), and everything good (15). And may He never cause us to lack any goodness."

Did we notice all these requests? If not, it is because we got into the habit of reciting *Birkas HaMazon* when we were still in preschool.

R. M. Twerski

ויש להבין, כיון שגם יוסף ידע שבלכתן לבור יש אפשרות שאחיו יפרשו הדברים באופן שלילי, מסתמא היה לו איזה צורך גדול וחשוב עד כדי כך שלא יתחשב עם חשש זה, ואם כן עלינו להתכונן בדבר ולעמוד על כוונתו.

ויש לפרש, כשאדם נמצא במצב או תקופה שהוא מרגיש שהכל חושך בעדו בלי ניצוץ אור של תקוה, ואפילו הכי, באיזה אופן שיהיה, הוא מתעלה מעל כל הספקות והטרדות והיסורין, בין בגוף בין בנפש, ומוצא איזה דרך להתחזק באמונתו יתברך, וקובע אצלו האמת שהקדוש ברוך הוא אתו בכל צעד ושעל, ו"גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי" (תהלים כה, ד), על ידי זה הוא מתעלה ומתחזק ביותר עד אין קץ. כי "לית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא, ולית פולחנא דקדושא בריך הוא אלא מגו חשוכא" (וזה"ק ח"ב קפד ע"א). ובאמת על ידי עתים הללו בחיי האדם, כשנתגרש ל"ארץ ציה ועיף בלי מים" (תהלים סג, ב), משם דוקא הרוויח הרבה יותר מהימים שישב בשלוח ואור. ובמשך כל ימי חייו אחר כך, יכול תמיד לחזור לשאוב מהאמונה ובטחון וקרבת אלקים שמילא אז את לבבו, וילוהו כל ימי חייו.

ובזה יש לפרש מה שאמר שלמה המלך עליו השלום. (קהלת ב. יג): "כיתרון האור מן החשך", ולא רק זה שהאדם מעריך האור יותר כאשר היה במקום חושך או כשעוזב החושך²², אלא יש יתרון לאור מן החושך, היינו כשיעשה אור מן החשך עצמו, על ידי שיהפוך הצרה והמעיק שבה לסיבת עליה שדוחף ומגביה האדם לדרגא רמה, וממילא נהפך החושך עצמו לעת התעוררות אמונה ובטחון וקרבת אלקים, ויהי ה' למשען לוי³⁹.

ואם כן, יתכן לומר כי הזמן הכי נמוך ומכאיב בחיי יוסף הצדיק היה בעזבו את אביו לראות את אחיו בשכם, ואחיו התנכלו עליו להמיתו וזרקו אותו לבור שמיועד היציקא מלא נחשים ועקרבים. ויוסף הצדיק, שנאמר עליו (תהלים מ, ה): "אשרי הגבר אשר ישים אלקים מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב²³", ודאי שלא התייאש על אף שפל מצבו, ואימץ חילו ולבבו לבטוח בה' ולהתחזק באמונתו, עד שעשה אור מן החושך ונהפך תקופה זו לסיבת עליה הכי נעלה ומעושר בחייו.

40-6

חוסר אונים ואובד האמון העצמי ונכנע ליצרו. אם היה האדם יודע שדייקא ברגע הכי קשה ומאיים אז נפתחין לפניו האוצרות הכי גדולים ומאשרים, ועליו רק לסכול ולהחזיק מעמד לזמן מסוים, ומוזה יצא לאור גדול ולעשירות רוחניות מופלגת. יש לקנות שידיעה זו יחזיקנו ויקיימנו לעמוד בנסיון, וכדוגמת יוסף הצדיק תהיה לו יניקה מגשר החושך להאיר דרכו לאורך ימים.

למרות הידיעה החשובה הנ"ל, יתן השי"ת שדורינו, דור עקבתא דמשיחא, לא יצטרך לעמוד בנסיון עוד, כי די והותר מה שעבר עלינו עד עתה, והלוואי שהשי"ת ירחם עלינו לגאלנו מעבדות לחירות, מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, במהרה בימינו אמן.

ולבן עכשיו אחר פטירת יעקב אביו, הרגיש יוסף צורך לחזור לאותו מקום שנעשה לילה אור בעדו להתקשר עוד הפעם עם אמונתו ובטחונו של אז, ולשאוב כוחות ואמונה שיעמוד לו ולכלל ישראל משך שנות גלותם במצרים. ולזה חזר יוסף והציץ

לבור, שהתגעגע לאותו התעלות שרכש מהבור, ומטרה זו היתה כל כך חשובה בעיניו שהתעלם מחששת מה יחשבו אחיו.

והנה אנו מתפללים ומקווים תמיד שלא ינסנו השי"ת ושלא נצטרך מעבר היסורים, עם כל זה אין חיים בלא פחתים ומצבי מתח, ועלינו ללמוד מיוסף הצדיק ולזכור שיש לנו בעתים הללו הזדמנות לאהפכא חשוכא לנהורא ומריא למיתקא, ולהתגדל בפנימיותנו באופן מיוחד אם רק נחזיק מעמד ונשמור על בטחונונו בהשי"ת.

ודבר זה ידוע שאין אדם מכיר בכוחות נפשו, וטבע האדם תמיד להפחית ולזלזל בערכו. וכאשר עולה כנגדו איזה מצוקה ונסיון, הוא משער בעצמו שהוא

אוצר שיחות איך להפוך כל העתים לטובה בעבודת ה'

41-6

קדושתו באופן מופלג ביותר, ולא רק בחיים חיותו, אלא זה השפיע גם אח"כ, שכח הקדושה ויד ימין עמד לבני ישראל לכל אורך הגלות, שיוכלו להתקיים במצרים בקדושתם, ולא להיטמע ח"ו בתוך טומאת וקליפת מצרים, ולא זו בלבד אלא בזכות אף זכו ישראל לקריעת ים סוף (ב"ר פרק פ"ד), ולשאר נסים ונפלאות לאורך כל הדורות אשר כולם נמשכו מנם קריעת ים סוף, וגם הגאולה העתידה במהרה בימינו נמשך מנם קריעת ים סוף (עיין מדבר קדמו, מערכת ק' אות מ"ו). וכל זה נזקק לזכותו של יוסף הצדיק.

כל הצרות של יוסף הביאו לו ישועות גדולות ואכן כך היה עם יוסף הצדיק בארץ מצרים, אחרי שהאמין בכל לבו ונפשו כי כל הצרות שעבר הם בפנימיותם רק חסדים גדולים שהקב"ה מכין עבורו להתגלות בפועל בעוה"ז, בכח אמונה זו באמת גברה כח יד ימין על יד שמאל, וכל העתים נתפכו לו לעתים מאירים ושמחים מלאים שפע רב וישועות גדולות לאין ערוך, נעשה מלך על כל ארץ מצרים, נעשה המשביר לכל ארץ מצרים, זכה לעושר וכבוד מלכים בלי שום מחסור, והתעלה במדרגות

49a

22

39

41a

הוא ית' משנה עתים ומחליף את הזמנים ונעשה עתים טובים, ולכן כתב רש"י על חוסן ישועות - "ויהיה לך חוסן ישועות וכו' את אשר תאמן לבוראך" עכ"ל, כי זהו הדרך להמשיך ישועות בכל העתים - ע"י אמונה בה'.

בכח תהלים מהפכין כל הצרות לישועות

וזה היה גם עבודת דוד המלך ע"ה בספר תהלים, שכל הזמנים קשים שעברו עליו, הסתכל בשורשם שהכל רק חסד ה', וכך המתיק את הכל לרחמים וחסדים נגלים, ולזה אמר (תהלים לז, ב) אברכה את ה' בכל ע"ת, שבכל עתים ראה את הטוב שבהם ולכן בירך את ה' שעושה לו הכל לטובתו, ובוה המתיק באמת הכל לחסדים גלויים (תהלים דברי העם, לב, ב), והכת הזה השאיר לנו בספר תהלים, אשר מלא בפסוקי אמונה ובטחון בחסד ה', שבכח זה אפשר לנו להפוך הכל לטוב, ולהמשיך ע"י אמירת תהלים רחמים וחסדים נגלים.

ואתה אמרת היטב - אראה לך מה זה באמת טוב

וזה לנו להוראת דרך וליסוד החיים, שעל כל נסיון והסתר וחשכות הבא משמים, נדע כי יש כאן אוצר חביב נפלא מאוד שהקב"ה מכין עבורנו, ואנו צריכים רק לעבור את הנסיון באמונה שלימה ותמימה שהכל רק חסד ה', כפי שעשו יוסף הצדיק ודוד המלך ע"ה, ואז יתקיים בנו וקוי ה' יהליו כח, ויהפכו כל הכ"ח עתים לטובותינו, באופן שיראו עינינו וישמח לבנו בגודל האור והחסד שהקב"ה הכין עבורנו. וכמו שפירשו צדיקים ז"ע את הפסוק (בראשית לב, יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך, שאם יהודי אומר להקב"ה "היטב" - כמה טוב אתה לי

וכמה אתה מטיב ומתחסד בי בכל עת ובכל שעה, ולמרות שאינו רואה בעיניו את האור כי טוב, אך מאמין הוא כי הכל לטובה, אז אומר לעומתו הקב"ה כבי' אם כה אתה אומר, א"כ א"מטיב לך" - אראה לך מה זה באמת נקרא טוב, באופן שתהנה מזה ביותר (דברי ישראל פ' וישלח, וכן מפרש משמית דרשה"ק ר' אשר מסמולין ז"ע).

בוונת שמע ישראל, ומעם כיסוי העינים ואכן כפי המבואר בספרים הק' (ש"ת מהר"ל החדשות סי' י"א, אלשיך הק' פ' ואתחנן, צ"ח פסחים דף נו, ומאור עינים רש"פ' וראו) זהו סודו של קריאת שמע אשר אנו מייחדים את ה' בכל יום כמה פעמים, ואומרים שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, שנכלל בוה יסוד האמונה הנ"ל, שכל

מה שהקב"ה עושה הוא רק טובותינו האמתית, והכל רק מדת החסד והרחמים, ולכן אומרים: שמע ישראל, ה' שהוא מדת הרחמים, ואלקינו שהוא מדת הרין, ה' אחד - הכל מתאחד להיות רק מדת החסד והרחמים, כי גם הדינים בשורשם הם רק חסדים טובים עלינו עכ"ל. וזהו הענין שמכסים את העינים בעת שאומרים פסוק זה, לרמוז כי אפילו בעת שרואים לפנינו מצב של חושך והסתר ולא רואים שום אורה וישועה, עדיין אנו מאמינים בתמימות כי ה' אלקינו ה' אחד, והכל רק חסד ה' אלינו (ש"ת קיל אריה, בפתחתה), ולפי הנ"ל יש להוסיף כי לכן דייקא שמים את יד הימין על העינים, לרמוז כי מאחורי החושך וההסתר, יש יד ימין של חסד ה' המוכן להשפיע לנו כל מיני חסדים כנ"ל.

בקראי

ויחי R. Birnbaum

שמו

קסו

יוסף דוגמא של אדם הטומד דרגה של ללם חלקים. וראה יוסף איך שייד לאדם להגיע לדרגה שאינו מושפע ומפונה ע"י משפיעים חילוניים לילך כנגד רצונו יתכרך. ואלל אציו יעקב צודאי לא היה מלכ זה אפילו נחשד לנסיון. ורעיון זו עזר להחליט כח התאווה אלל יוסף הצדיק עד שהללית לכבוד ילרו, ולהחייש צדיות קשתו.

אמנם, כשמת אציהם ראו האחין שאלל יוסף לא היתה עדיין קיימת דמות של יעקב אציו. דכל זמן שהיה יעקב צחיים, והיה יוסף מתעסק בצעולות של כבוד אציו. כגון לזמן כל האחים על שלחן אציו, בהכרח היה קיים אללו צרעונו וצמחשצחו דמות דיוקנו של אציו. אולם לאחר שמת, דלא לא היתה עוד מראה של נתינת כבוד צאופן זה, ובהכרח לא עסק יוסף בצעולות של כיבוד אצ עדיין. וידעו השצעים שאלל יוסף בהכרח היה "מת אציהם", ולא היה קיים צלור שכלו עוד דוגמת הללם חלקים של יעקב, וא"כ צודאי היה יוסף חוזר לבוחותיו העצמיים שמתוכם לא שייד לשכוח כל מה דהילר לו האחין ולמחול להם. ולפיכך שלחו לו אז, שא נא לפשט וגו'.

ובשנדקדק בלשון נקשחם יראה שאמרו שא נא לפשט עזדי חלקי אציו וגו'. ומדוע לא אמרו שא נא לפשט עזדי חלקים. הרי ידעו האחים שיוסף היתה צאפשרותו. ולפיכך השתדלו כאן האחין להכניס לתוך לבו של יוסף דמות דיוקנו של אציו בצמחשצח עזדי חלקי אציו. אס חלקי אציו קיים, ז"א שאציו קיים, וא"כ לריך להיות קיים לפני עיניך דמות דיוקנו, וזה יעזרך שלא תיפול ברשת הנקמה העצמית להשיב גמולנו צראשנו.

וגם אין לפרש דזה שהפסיק מלזמן אותם על שולחנו גרם להם לחשדו שהחליף יחוסו אליהם ושנתעורר בלבו האציה הישנה. דלמה יחשבו כן. זה שהזמין אותם צחיי יעקב היה רק משום כבוד אציו, כיון שאציו היה סועד על שולחן יוסף הוי כבוד עצורו אס יאכלו כל ציוו אחו. ואע"פ שכ"א מהס היתה לו משפחה לעלמו, צזאת יאות לאציהם אס יסעדו כולם אחו. אכן לאחר מיתחו שעוד לא היתה קיימת סיבה להעריח את כולם לאכול על שולחנו, לא המשך יוסף לקרצו צכך. וצצרייתחא דקידושין (יא, ב) צין חיובי ד'מכדו צמותו, לא הוצרכ כבוד זה. ואכתו ז"ע מה התעורר אללם חשד וקמת יוסף על כל הרעה אשר גמלו לו.

והיא"ר צוער כאש יוכל לעמוד צזה הנסיון. עד שפתח לה ס"ת וקראו לה מה דכתבה החורה על ראצון וכו' עיי"ש. וצנלדק לא האמינה, דצאמת א"א לאדם לעמוד צנסיון כזה עם כוחותיו העצמיים צנלד. ומה צצאמת עזר לו ועשה שיהיה ציכולתו לעמוד כגבור חיל צנסיון, זה היה דמות דיוקנו של אציו שנרחתה לו צחלון. וההצננה צזה היא דצדמות דיוקנו של יעקב ראה

44

47

48

46